

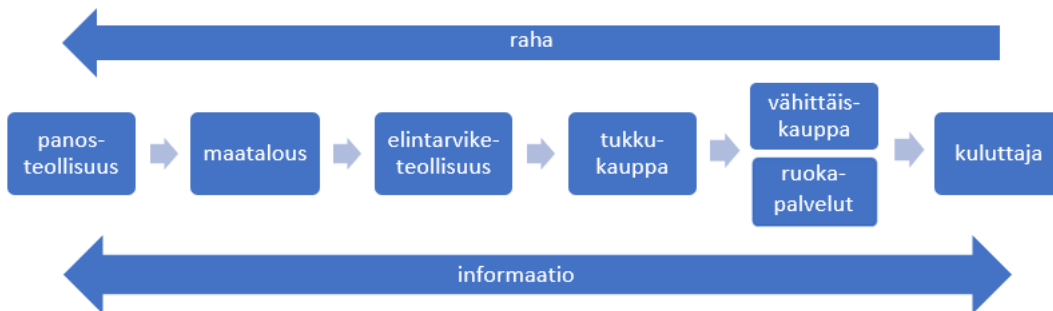

SUOSITUS TOIMENPITEISTÄ ELINTARVIKESÄÄNTÖJEN KANNATTAVUUSTILANTEEN PARANTAMISEKSI

Tausta

Maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden tuotantokustannukset ovat nousseet poikkeuksellisen nopeasti. Tuottajahinnat eivät kuitenkaan ole nousseet kustannuksia vastaavasti. Tämä on aiheuttanut kannattavuusongelmia etenkin alkutuotannossa. Tilanteen on nähty uhkaavan elintarvikeketjun keskeisiä toimintaedellytyksiä. Toimiva ruokahuolto on toimivan yhteiskunnan perusedellytys. Sen turvaaminen on koko elintarvikeketjun yhteinen asia. Tämä vaatii välittömiä ja konkreettisia korjaavia toimenpiteitä kaikilta ketjun toimijoilta.

Elintarvikeketjun muodostavat maataloudelle tuotantopanoksia tuottava teollisuus, maatalous, elintarviketeollisuus, tukkukauppa, vähittäiskauppa, ruokapalvelut, kuten erilaiset kahvilat ja ravintolat sekä koulujen ja muiden julkisten laitosten ruokalat, sekä kuluttajat. Elintarvikeketju on perinteinen tarjontaketju, jossa tuotteiden jakelu on järjestetty peräkkäisiksi tilaus-toimitussuhteiksi. Ketjussa yhden toimijan tuotos on seuraavan panos. Toimijoiden välillä liikkuu tuotteiden lisäksi myös muun muassa rahaa ja informaatiota.

Elintarvikeketjun rakenne sekä raha- ja informaatiiovirrat

Elintarvikeketjulla on myös runsaasti sidosryhmiä, joista kannattavuuden kehittämisen näkökulmasta erityisen tärkeiksi nousevat neuvontaa tuottavat järjestöt ja yritykset, tutkimuslaitokset, yliopistot ja tutkijat sekä tuottajajärjestöt.

Tuotantopanoksista etenkin lannoitteiden hinnat ovat Tilastokeskuksen mukaan nousseet viime aikoina ennennäkemättömän jyrkästi. Hinnat nousivat viime vuoden aikana yli kaksinkertaisiksi. Myös energian ja rehujen hinnat nousivat useita kymmeniä prosentteja. Muutokset ovat olleet tavanomaiseen verrattuna moninkertaisia.

Lihan tuottajahinnat kääntyivät Tilastokeskuksen mukaan loppuvuodesta kustannusten nousun vanavedessä kasvuun. Helmikuussa sianlihan ja broilerin hinta oli noussut viime vuoden vastaavaan ajankohtaan verrattuna noin kymmenen prosenttia ja naudanlihan noin viisi prosenttia. Maidon tuottajahinta puolestaan nousi samalla jaksolla noin seitsemän prosenttia. Viljojen tuottajahinnat nousivat heikon satovuoden aiheuttaman niukkuuden seurauksena voimakkaasti.

Tuottajahintojen nousut eivät kuitenkaan ole riittäneet korvaamaan erityisesti pienen viljasadon aiheuttamaa tulonmenetystä maataloille. Kokonaisuudessaan maatalouden kannattavuus heikentyi

viime vuonna merkittävästi. Tilakohtaiset erot ovat kuitenkin merkittäviä. Arviot kannattavuuden heikentymisestä vaihtelevat. Maatalouden yrittäjätulon on arvioitu pienentyneen viime vuonna vähintään viidenneksellä ja jopa runsaalla kolmanneksella.

Kustannusten raju nousu ei koske ainoastaan alkutuotantoa. Myös teollisuus on kohdannut poikkeuksellisen suuria kustannusnousuja. Esimerkiksi pakkausmateriaalien hinnat ovat olleet reippaassa nousussa. Myös pakkausten saatavuuden kanssa on ilmennyt merkittäviä ongelmia. Lisäksi energian hinnan nousu kurittaa koko ketjua. Kulutuksen suuntautuminen yhä enemmän jalosteisiin ja valmisruokiin muuttaa teollisuuden kustannusrakennetta, kun tuotantopanoksia ja työvaiheita tulee lisää. Samalla markkinoille syntyy kuitenkin lisäarvoa, jonka pitäisi tuoda ketjuun enemmän rahaa.

Tilanne elintarvikeketjussa on tällä hetkellä monin tavoin poikkeuksellinen. Se oli sitä jo ennen Ukrainan sotaa, jonka myötä tilanne on muuttunut entistä vaikeammaksi. Käynnissä oleva sota lisää ketjun paineita entisestään. Sodasta aiheutuu huomattavaa epävarmuutta elintarvikemarkkinoille ja nousupaineita ruuan hintoihin. Länsimaissa suurimmat riskit liittyvät energian, ja sitä kautta myös lannoitteiden, hintoihin. Kehitysmaissa ruuan hinnan nousu on todellinen ongelma.

Elintarvikemarkkinavaltuutetun toimivalta antaa suosituksia

Elintarvikemarkkinavaltuutettu edistää elintarvikemarkkinoiden toimivuutta antamalla neuvontaa ja ohjeistuksia sekä valvomalla hyvien kauppatapojen toteutumista elintarvikeketjussa. Valtuutettu antaa suosituksia, lausuntoja ja ehdotuksia sekä tiedottaa ja neuvoo elintarvikeketjun toimijoita hyvistä liiketavoista. Mahdollisissa ristiriitatilanteissa valtuutettu pyrkii selvittämään osapuolten välisiä erimielisyyksiä sekä edistämään asioiden sovinnollista ratkaisua.

Elintarvikemarkkinavaltuutetun on ennen suosituksen antamista pyydettävä lausuntoa elintarvikeketjun itsesääntelyelimeltä. Elintarvikeketjun itsesääntelyelimenä toimii Keskuskauppakamarin yhteydessä toimiva elintarvikeketjun kauppapalautakunta. Lausuntopyynnöllä pyritään välttämään mahdolliset päällekkäisyydet ja ristiriidat lautakunnan sekä valtuutetun toiminnan välillä.

Tässä elintarvikemarkkinavaltuutetun suosituksessa esitetään toimenpiteitä, joilla maa- ja elintarviketalouden kannattavuusongelmia olisi mahdollista helpottaa. Suosituksessa keskitytään erityisesti ketjun toimijoiden väliseen yhteistyöhön, mutta sen lopussa esitetään myös muita tapoja parantaa kannattavuuskehitystä.

Yhteistyön kehittäminen elintarvikeketjussa

Ruokaketjussa on epäilyksiä, että kaikki ketjun toimijat eivät välttämättä aina toimi reilusti. Havaittavissa on ollut esimerkiksi pelkoa syrjäytetyksi tulemisesta tavarantoimittajia valittaessa. Tämän takia toimittajat eivät ole aina valmiita keskustelemaan ostajien kanssa toimittajille tärkeistä asioista. Tästä voi seurata heille taloudellista tai muuta haittaa, kuten tilausten perumista tai valikoimien supistamista.

Ketjun toimijoiden välistä luottamusta on vahvistettava. Elintarvikemarkkinavaltuutetun toisessa suosituksessa esitetyillä muutoksilla sopimusrakenteisiin ja käytäntöihin pyritään osaltaan vahvistamaan ketjun sisäistä luottamusta. Luottamusta voidaan parantaa myös toimijoiden välistä yhteistyötä lisäämällä ja vahvistamalla. Yhteistyö voi olla koko ketjun läpäisevää tai vain joidenkin ketjun osien välistä. Tehokkaimmin luottamusta lisäävät hankkeet, joissa eri toimijat tavoittelevat yhteistyöllä samoja konkreettisia päämääriä.

Elintarvikeketjun toimijoilla on paljon osaamista ja tietoa, josta olisi hyötyä myös muille ketjun toimijoille. Osa tästä tiedosta on vapaasti kaikkien saatavilla, mutta sitä ei silti osata käyttää hyödyksi. Esimerkiksi julkisella rahoituksella tuotettua tutkimustietoa ei useinkaan hyödynnetä riittävästi. Tutkimustiedon jalkauttamiseen alan oppilaitoksiin, neuvontaan ja yrittäjille on kiinnitettävä entistä enemmän huomiota.

On kehitettävä keinoja, joilla tutkijat voivat viestiä tuloksistaan nykyistä tehokkaammin oikealle kohderyhmälle. Vastaavasti on luotava alustoja, joilta esimerkiksi viljelijät löytävät helposti tietoa, josta on hyötyä juuri heille. Opetuksen ja neuvonnan roolia tiedonvälittäjänä tutkimuksen ja käytännön välillä on terävöitettävä. Hyvänä esimerkkinä voidaan mainita Agrihubi-osaamisverkosto, joka on askel oikeaan suuntaan. Se ei kuitenkaan yksin riitä ratkaisemaan tiedon vaillinaiseen hyödyntämiseen liittyvää ongelmaa.

Kaikkien ketjun toimijoiden, myös julkisten, on pyrittävä nykyistä parempaan ja avoimempaan markkinavuoropuheluun. Toisin sanoen alan toimijoiden on tosiasiallisesti kuunneltava toisiaan ja kaikille toimijoille on annettava aito mahdollisuus vaikuttaa asioihin. Ketjun toimijat tuntevat elintarvikemarkkinat parhaiten. Markkinatiedon mahdollisimman täysimääräinen hyödyntäminen auttaa koko elintarvikeketjua kehittämään toimintaansa. Sitä kautta on mahdollista parantaa ketjun toimijoiden kannattavuutta.

Ketjun eri toimijoilta tarvitaan muun muassa seuraavia toimenpiteitä:

- Tuottajien on oltava aktiivisempia ammatinharjoittamiseen liittyvässä tiedonhaussa.
- Kaupan ja teollisuuden on nykyistä aktiivisemmin seurattava alan tutkimusta ja välitettävä tietoa esimerkiksi sopimustuottajilleen.
- Neuvonnan on toimittava nykyistä aktiivisemmin tiedon välittäjänä tutkimuksen ja elintarvikeketjun toimijoiden, erityisesti tuottajien, välillä.
- Tutkimuksen on viestittävä aktiivisemmin tuloksistaan ketjun toimijoiden, erityisesti tuottajien, seuraamissa medioissa ja tilaisuuksissa.
- Kaikkien toimijoiden on edistettävä luottamusta ketjussa ja sitä kautta lisättävä avointa informaation kulkua kumpaankin suuntaan ketjussa.

Kysynnän muutoksiin reagoiminen ketjussa

Tuotannon lähtökohtana on oltava pyrkimys tuottaa sitä, mitä kulutetaan ja sen verran kuin kulutetaan. Kauppa tietää hyvin, mitä kuluttajat ostavat. Myös teollisuudella on hyvä kuva siitä, mitä kuluttajat haluavat ostaa. Valtaosa maatilayrittäjistä sen sijaan joutuu tekemään tuotantopäätöksensä tietämättä, mitä kuluttajat haluavat ostaa.

Kaupan rooli elintarvikeketjun kysynnän ohjauksessa on keskeinen. Kauppa määrittää valikoimajaksoillaan sen, mitä tuotteita kauppojen valikoimissa kulloinkin on. Jaksot helpottavat kysynnän ennakointia, ja siten mahdollistavat tarjontaketjun pitkäjänteisen ohjauksen. Valikoimajakset voivat näin ollen lisätä koko ketjun tehokkuutta merkittävästi.

Kaupan keräämää kulutusdataa ja valikoimajaksoja on hyödynnettävä jatkossa nykyistä tehokkaammin. Mitä nopeammin ja tarkemmin kysynnän muutokset välittyvät ketjussa alkutuotantoon asti, sitä paremmat mahdollisuudet koko ketjulla on reagoida muutoksiin.

Jotta kaupan jo tällä hetkellä keräämää yksityiskohtaista kulutusdataa voidaan käyttää mahdollisimman tehokkaasti elintarvikeketjussa, sitä on voitava hyödyntää laajemmin ja muun muassa yhdistää muuhun dataan. Datan hyödyntämisen ketjussa on oltava reilua ja läpinäkyvää. Siihen perustuvat uudet toimintamallit eivät saa heikentää elintarvikeketjun heikoimpien osapuolten asemaa.

Elintarvikeketjun datan hyödynnettävyyttä edistävät järjestelmät, joiden avulla toimijat voivat vaihtaa ja yhdistellä eri lähteistä tulevaa dataa. Datan siiloutumista, eli kertymistä yksittäisille toimijoille tai toistensa kanssa yhteensopimattomiin järjestelmiin, tulee välttää.

Datan entistä laajemmalla hyödyntämisellä voidaan tehostaa elintarvikeketjun toimintaa sekä saada kysyntä ja tarjonta kohtaamaan paremmin. Koko ketju hyötyy, jos data ja siitä jalostettu tieto saadaan kaikkien käyttöön ajantasaisena.

Yhteisesti hyväksytyjen datan jakamiskäytäntöjen kehittäminen vaatii osapuolilta pitkäjänteistä sitoutumista. Molempinpuolinen luottamus on keskeisessä asemassa datan nykyistä laajemmasta hyödyntämisestä. Elintarvikeketjun toimijoiden on otettava huomioon myös Euroopan komission datasääntely.

Ketjun eri toimijoilta tarvitaan muun muassa seuraavia toimenpiteitä:

- Kauppa luovuttaa hallussaan olevaa dataa ketjun muiden toimijoiden käyttöön.
- Teollisuus hyödyntää kehitystyössään kaupalta saatavaa dataa.
- Teollisuus välittää kulutusta koskevaa dataa ja sen tulkintoja tuottajille.
- Tuottajat hyödyntävät etenkin kaupalta ja teollisuudelta saamaansa dataa tuotantopäätöksissään.
- Kaikki toimijat kiinnittävät huomiota siihen, että eri lähteistä tulevan datan tulee olla yhdistettävissä keskenään.
- Uusien toimintamallien käyttöönotto vaatii ketjun toimijoiden välisen luottamuksen vahvistamista.
- Datan laajempaa ja monipuolisempaa hyödynnettävyyttä ketjun toimijoiden tarpeisiin on edistettävä. Tässä on mahdollisuuksien mukaan hyödynnettävä myös sidosryhmien, kuten tutkimuksen ja neuvonnan, asiantuntijuutta.

Alkutuotannon kehittäminen

Kustannuskriisi on kurittanut erityisen ankarasti alkutuotantoa. Siksi on selvää, että alkutuotannolla on tärkeä rooli ratkaisujen löytämisessä nykyisessäkin kriisissä. Työssä, jolla pyritään ennaltaehkäisemään vastaavia kriisejä tulevaisuudessa, maatalouden rooli on erityisen korostunut. Muiden sidosryhmien tehtävä on tarjota maatalousyrittäjille tukea tässä työssä.

Maatalousyritysten välistä yhteistyötä lisäämällä voidaan yhtäältä pienentää kustannuksia ja toisaalta kasvattaa yritysten markkinavoimaa. Euroopan unionissa tuottajat ovat jo pidempään voineet järjestäytyä tuottajaorganisaatioiksi. Järjestelmän tavoitteena on vahvistaa tuottajien asemaa markkinoilla. Yksittäisen organisaation tavoitteena on yleensä auttaa jäseniä tuotannon suunnittelussa, markkinoinnissa tai viljelymenetelmien kehittämisessä. Suomessa tuottajaorganisaatioiden rooli on jäänyt vähäiseksi. Tätä kirjoitettaessa tuottajaorganisaatioita on vain kahdeksan, joista puolet toimii puutarhatalouden parissa. Tuottajaorganisaatioiden tehokkaampi hyödyntäminen on yksi keino ulosmitata tuottajien välisen yhteistyön hyötyjä.

Maatilojen välinen yhteistyö voi olla myös löyhemmin organisoitua. Tilat voivat esimerkiksi hankkia yhdessä tuotantopanoksia, kuten rehuja tai lannoitteita, tai myydä tuotteitaan yhdessä. Tilat voivat niin ikään tehdä koneyhteistyötä. Jokaisen tilan ei ole välttämätöntä omistaa kaikkia koneita itse. Tilat voivat esimerkiksi hankkia yhteisiä koneita tai sopia, kuka hankkii koneen, jolle kaikilla on käyttöä. Koneen hankkinut osapuoli voi myös tehdä kyseiset konetyöt muilla tiloilla.

Yrittäjät, jotka ovat hyviä myymään ja markkinoimaan tuotteita, voivat myydä myös muiden tilojen tuottamia tuotteita. On hyvä muistaa, että tilojen väliselle yhteistyölle ei ole olemassa yhtä, kaikille sopivaa muotoa. Kaikkien on kuitenkin hyvä pohtia, voisiko yhteistyömahdollisuuksia hyödyntää paremmin.

Tilojen toimintaa on mahdollista tehostaa myös keskittymällä ydinosaamiseen ja ulkoistamalla osan töistä. Esimerkiksi maitotila voi keskittyä navetan sisällä tapahtuvaan toimintaan, eli eläinten ruokintaan ja hoitamiseen. Tila voi ulkoistaa esimerkiksi rehun- ja viljantuotannon urakoitsijoille, joiden koneilla rehu voidaan tuottaa selvästi tehokkaammin. Samalla tila pystyy panostamaan enemmän eläinten hoitoon ja hyvinvointiin sekä saamaan määrältään ja laadultaan paremman tuotoksen.

Maatilyritysten talousosaamisessa on kehittämisen varaa. Osa viljelijöistä tuntee tilansa ja viljelyprosessiansa talouden hyvinkin tarkkaan. On kuitenkin myös viljelijöitä, jotka eivät tiedä esimerkiksi omia tuotantokustannuksiaan, vaikka niiden tunteminen on välttämätöntä menestystä hakevalle maatilalle. Lisäksi on ymmärrettävä, miten tuotantokustannuksiin voi vaikuttaa. Esimerkiksi kustannuskriisin kaltaisissa tilanteissa kustannusten leikkaaminen on yleensä välttämätöntä.

Luonnonvara-alan koulutus ei Suomessa vastaa kaikilta osilta nykypäivän vaatimuksia ja tarpeita. On tärkeää huolehtia siitä, että koulutus pysyy alan kehityksen kärjessä. Tuleville tuottajille ja muille alan toimijoille on opetettava huomisen, ei eilisen, toimintatapoja. Myös täydennyskoulutukseen on panostettava alalla nykyistä enemmän. Maatalousyrittäjille on järjestettävä koulutusta, jonka avulla he pysyvät mukana alan kehityksessä. Koulutusta voivat tarjota muutkin tahot kuin oppilaitokset. Esimerkiksi tuottajajärjestöjen on järjestettävä nykyistä enemmän koulutusta jäsenilleen. Järjestöjen on tiiviisti ja jatkuvasti seurattava alan kehitystä ja reagoitava koulutustarpeisiin tarjoamalla ajantasaista koulutusta. Lisäksi järjestöjen tulee nykyistä aktiivisemmin viestiä oppilaitoksille kehittyvistä koulutustarpeista.

Ketjun eri toimijoilta tarvitaan muun muassa seuraavia toimenpiteitä:

- Tuottajien on tunnistettava roolinsa kriisien helpottamisessa ja ehkäisemisessä ja toimittava aktiivisesti.
- Tuottajien on hyödynnettävä tuottajaorganisaatioita nykyistä tehokkaammin.
- Tuottajien on selvitettävä erilaisia yhteistyömahdollisuuksia ja niiden tuomia hyötyjä.
- Neuvonnan sekä tuottajajärjestöjen on järjestettävä tuottajille koulutusta talous- ja yrittäjäosaamisen kehittämiseksi.
- Koulutuksen on pysyttävä alan kehityksen kärjessä.

Muita keinoja

Maatalouden ja koko elintarviketajunnan kannattavuutta voidaan parantaa myös monilla muilla kuin edellä esitetyillä keinoilla. Keskeisiä keinoja ovat kannattavan viennin lisääminen, sivujakeiden ja lyhyiden tarjontaketjujen hyödyntäminen.

Elintarvikeviennin lisääminen ja sen kannattavuuden parantaminen ovat ilmeisiä keinoja saada elintarvikeketjuun enemmän rahaa. Lisäraha puolestaan mahdollistaisi maatalouden ja koko elintarvikealan kannattavuuden parantumisen. Suomen elintarvikevienti on edelleen suurelta osin niin sanottujen bulkkituotteiden, kuten maitojauheiden, sianlihan ja kauran vientiä. Bulkkituotteiden ongelma kansainvälisillä markkinoilla on niiden herkkyyks maailmanmarkkinatilanteen muutosten seurauksena tapahtuville hinnanmuutoksille.

Markkinatilanteen muuttuessa vienti saattaa vähentyä tai vientihinnat voivat laskea varsin merkittävästi lyhyelläkin aikavälillä. Siksi on erittäin tärkeää, että vientiä kehitetään pitkäjänteisesti yhä jalostetumpien tuotteiden suuntaan. Esimerkiksi kauraa viedään pääosin jyvänä, kun sen vieminen myslinä olisi selvästi kannattavampaa. Vielä kannattavampaa olisi viedä sitä hyvin brändättyinä, esimerkiksi terveysvaikutteisina tuotteina. Koko ruokaketjun alkutuotannosta lähtien on panostettava lisäarvotuotteiden ja niiden viennin kehittämiseen.

Elintarvikeketjussa syntyy paljon erilaisia sivujakeita, kuten eläinten lantaa, olkea sekä erilaisia rasvoja ja öljyjä. Niiden hyödyntämistä elintarviketuotannossa kutsutaan kiertotaloudeksi. Kiertotalouden avulla on mahdollista vaikuttaa yhtäältä maatalouden kannattavuuteen ja toisaalta maataloustuotannon riippuvuuteen ulkomailta tuotavista tuotantopanoksista.

Eläinten lannan ravinteet on mahdollista erottaa toisistaan, jolloin niitä voidaan hyödyntää merkittävästi nykyistä enemmän. Lannan käytön lisäksi peltojen ravinnetilanteeseen voidaan vaikuttaa myös esimerkiksi alus- ja kerääjäkasvien käytöllä sekä lisäämällä palkokasveja viljelykiertoon.

Lantaa ja elintarviketalouden muita sivujakeita voidaan hyödyntää huomattavasti nykyistä enemmän myös biokaasun tuotannossa energiaksi. Maatalousyrittäjien ja muiden ketjun toimijoiden on syytä harkita vakavasti kiertotalouteen liittyvien mahdollisuuksien nykyistä aktiivisempaa hyödyntämistä. Valtionhallinnossa on myös hyvä pohtia, onko kiertotaloutta elintarviketaloudessa edistettävä nykyistä enemmän.

Lyhyillä tarjontaketjuilla tarkoitetaan ketjuja, jotka muodostuvat vain osasta perinteisen elintarvikeketjun toimijoista. Hyvä esimerkki lyhyestä tarjontaketjusta on suoramyynti tiloilta kuluttajille. Lyhyet tarjontaketjut eivät kuitenkaan ole yleispätevä ratkaisu kaikkien tilojen ongelmiin. Niitä ei myöskään voida hyödyntää kaikissa tuotantosuosunnissa. Lyhyet tarjontaketjut voivat kuitenkin parantaa yksittäisten tilojen kannattavuutta.

Lyhyissä tarjontaketjuissa on panostettava tuotteiden markkinointiin nykyistä enemmän. Esimerkiksi tuotteiden hyvät ominaisuudet on tunnistettava ja niistä on osattava viestiä kuluttajille uskottavasti. Myös yksittäiset kaupat ja kauppiat voisivat hankkia entistä enemmän lähiruokaa suoraan paikallisilta toimittajilta kuluttajien saataville.

Lopuksi

Elintarvikeketjun kauppatapalautakunta on valtuutetun pyynnöstä antanut lausuntonsa ennen tämän suosituksen antamista. Kauppatapalautakunnan lausunnon mukaan tämä suositus ei ole ristiriidassa lautakunnan aikaisempien kannanottojen, lautakunnassa vireillä olevien asioiden tai lautakunnan tiedossa olevien asioiden kanssa.